

Тимофєєва І. С.,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу ІФНТУНГ, м. Івано-Франківськ

СИНТАКСИЧНІ ОЗНАКИ ОДНОСКЛАДОВИХ РЕЧЕНЬ НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЇ, АНГЛІЙСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ МОВ

Розглянуто проблеми розвитку безособових речень в англійській, німецькій та українській мовах. Проаналізовано односкладові речення на логічному, граматичному, семантичному і формальному рівнях.

Ключові слова: предикатив, семантика, односкладові речення.

Рассмотрены проблемы развития безличных предложений в английском, немецком и украинском языках. Проанализированы односложные предложения на логическом, грамматическом, семантическом и формальном уровнях.

Ключевые слова: предикатив, семантика, односложные предложения.

The problems of impersonal sentences in English, German and Ukrainian are considered. Impersonal sentences are analyzed on logical, grammatical, semantic and formal levels.

Keywords: predicate, semantics, impersonal sentences.

У мовознавстві постійно простежувалася тенденція розширити поняття присудковості, вийти за межі дієслова, встановити дійсні відношення між дієсловом і предикатом, подолати судження, згідно з яким існує тотожність дієслова і предиката, що ліквідувала різницю між морфологічною, синтаксичною та логічною категоріями. **Метою** статті вбачаємо вивчення безособовості на логічному, граматичному, семантичному і формальному рівнях.

У індоєвропейських мовах історично сформувалася частина мови дієслово, яка виступає дійсною формою вираження предикативної ознаки, а саме одним із способів вираження логічного предикату [4]. Морфологічно-флексивні показники частини мови, що виконують функцію предикативного члена, виступають граматичним показником предикативності. У реченнях, де логічний предикат судження є поняттям субстанційної ознаки, граматичний присудок існує у формі іменника, прикметника, прислівника, дієприслівника. Граматичним показником предикативності можуть бути порядок слів, фразовий наголос, зв'язка [5].

У сучасних індоєвропейських мовах існують різні види речень, що суттєво різняться за лексико-морфологічною структурою і формою. Окрім повних (підмет–присудок) речень, в мовах розповсюджені так звані односкладові речення, як іменникові так і дієслівні. Поряд зі звичайними двочленними висловленнями, що складаються з суб'єкта і предиката, існують одночленні речення, що містять семантичний суб'єкт або предикат, наприклад: *Холодно; Спекотно; Вечоріло*.

Академік А. Шахматов прирівнює односкладові речення за логічним змістом до категорії номінативних речень. Він пише: «Комунікації, що мають в предикаті уявлення про ознаку буття, існування, наявності можна назвати комунікаціями (судженнями) екзистанційними. Існування таких комунікацій доводиться фактом мови, а саме реченнями безособовими, такими як *'морозить'*, *'дує'*, *'заволокло'*, і односкладовими бездієслівними, як *'морозно'*, *'мороз'*. У відповідних комунікаціях суб'єктом виступає конкретна ознака *'мороз'*, а предикатом – ознака буття, наявності» [7].

Слід враховувати і ту гіпотезу, що безособові речення спочатку були повними. Подальша втрата займенника на позначення суб'єкта, компенсувалася пов'язаною з особовим займенником функцією дієслівних флексій, здатної в своїй формі передавати поняття невизначеної особи. Це підтверджується складом безособових речень у давньоісландській мові, які передають судження не про конкретні предметні дії, а про дії невідомих сил природи (*rigner 'доцить'*, *varar 'весеніє'*, *gall 'грімить'*, *verpr 'відбувається'* і т. ін.). Безособові речення в німецькій мові з позиції формальної структури являють собою повні двоскладові речення, в яких поняття невизначеного суб'єкта передається займенником *es*: *Es regnet / schneit / blitzt / donnert* і т. п. Німецький лінгвіст О. Беагел підкреслює їх граматичну двочленність: «Своєрідне втілення суб'єкта відбувається в *es*, яке тут не виступає співвіднесеним членом: *es donnert, es friert mich, es gibt im Menschenleben Augenblicke*» [9]. Німецький лінгвіст Г. Пауль підтверджує граматичну двочленність безособових речень [10]. У реченні *Es regnet* формальний суб'єкт безперечно присутній в *es* (у реченнях типу *Es hungert mich*, формально воно не виражає суб'єкта, оскільки *es* не має синтаксичного значення, а виступає аналітичною співвіднесеною частиною, і все речення конгруентне *mich hungert*). Такою ж мірою, як і для української, російської мов, для німецької характерні утворення за аналогією: *es klingelt, klopft, schlägt, brennt, taucht, schmeckt, reizt, treibt* [2]. Присутність займенника *es* можна трактувати як чисто формальний момент, що виник за аналогією звичайних двоскладових типів речень. Ф. Баллард називає *es, it* «пустим суб'єктом», не важливим для комунікативного акту [8]. Хоча на семантичному рівні можна говорити про повний синтаксичний склад такого типу речень. Визнання за *es* повноцінної семантичної і синтаксичної функції робить подібні речення з лексичної точки зору двоскладовими, визнання ж за *es* тільки формально-синтаксичної функції робить їх в цьому лексичному плані односкладовими, але структурно синтаксично повноцінними реченнями. Їх називають двочленними, але односкладовими реченнями [1]. Пор. англійське *It rains*, французьке *Il pleut* [3]. Таким чином, безособові речення виявляються істинними реченнями у своїй граматичній (а не лексичній) формі, що адекватно передають дійсне судження з його двочленною структурою [6].

Особливим видом речень є утворення від особових дієслів із значенням невизначеної особи, наприклад: *Мені читається/працюється, Мене нудить/лихоманить* й под. На морфологічному рівні речення односкладові. Іменник не виступає в ролі підмета, що не дає підстав відносити їх до повних двоскладових. Але їх лексична поширеність є важливою ознакою. Логічний склад судження відображається у повнозначних словах, що передають у своєму

синтаксичному членуванні предикативне відношення членів судження. Наприклад висловлення *Мене лихоманить* передає суб'єктно-предикативний склад судження. Специфіка граматики англійської мови – бідність дієслівних і іменникових флексій – обмежує можливість застосування односкладових речень. Відсутність особових закінчень спричиняє необхідність використання при дієслові відповідного займенника, тобто заміну односкладового речення двоскладовим. Давньоанглійська мова (VIII – XI ст.) мала досить розвинену систему флексій, тому односкладові речення були представлені ширше, ніж у сучасній. Односкладовими реченнями в той період могли бути навіть особові речення, наприклад, *Aledon tha leof e theoden* (Поклали (вони) тоді улюбленого вождя...), де підмет відсутній, а суб'єкт дії виражений дієслівною флексією *aledon*. Однак більш розповсюдженим був тип односкладових безособових речень, наприклад, *Northan snywde* (З півночі пішов сніг), де логічний суб'єкт репрезентувався непрямим відмінком іменника (знахідного або давального); наприклад: *The o gan hine hungrian*, буквально *Тоді почало його голодувати* (Він відчув голод), *me thyrste* буквально *Мені спрагнулося* (Я відчув спрагу). Порівняйте з сучасною українською: *Мені холодно*, *Йому страшно* та ін., де логічний суб'єкт виражений формою непрямого відмінка іменника.

У подальшому розвитку мови відбувається докорінна перебудова таких конструкцій. У результаті розпаду системи іменникових та дієслівних флексій односкладові речення замінюються двоскладовими, з чітко вираженими підметом і присудком. У давньоанглійський період зустрічаються безособові двоскладові (тобто граматично двочленні) речення з займенником третьої особи однини середнього роду *hit* (сучасне *it*) у ролі підмета, наприклад, *Hit swa swathe rinde* (Падав такий сильний дощ). У період середньої англійської мови (XII–XV ст.) такі конструкції переважають, хоча поряд з ними довгий час (до XVII ст.) зберігаються старі безпідметові звороти, наприклад, у Чосера (XIV ст.): *Me was taught* буквально *Мені було навчено*. Пор. з *wel – taught was she* Вона була добре навчена; у Шекспіра (XVI–XVII ст.): *Me thinks* (Мені думается) поряд з *I think*. До XVIII ст. ці конструкції повністю зникають. У сучасній англійській мові односкладових речень набагато менше, ніж в українській; в англійській мові відсутні безособові, невизначено-особові, узагальнено-особові типи односкладових речень. Замість них використовуються граматично двоскладові речення або з займенниками *it*, *they*, *one*, *you* в ролі підмета, або з пасивною конструкцією. Порівняйте, наприклад:

Українська	Англійська
Холодно.	It is cold.
Спекотно.	It is hot.
Тепло.	It is warm.
Йому добре.	He is fine.
Мені страшно.	I am afraid.
Вітром зірвало дах.	The wind tore down the roof.
Що посієш, те й пожнеш.	What you sow you shall reap.
Його зустріли на вокзалі.	He was met at the station.
Кажуть, що він приїхав.	They say he has come.
	He is said to have come.

Для сучасної англійської мови характерними є два типи односкладових речень: іменникові: *A cold winter evening* (Холодний зимовий вечір), *Splendid!* (Чудово!) і дієслівні: *Come here* (Іди сюди), *Sit down* (Сідай). У першому випадку називний (вказівний) характер речення виключає необхідність наявності другого члена, в другому випадку суб'єкт дії достатньо чітко виражається саме граматичною формою імператива (завжди друга особа).

Односкладові речення, в яких відсутня форма підмета, типу *Мені не боляче*, *Вітром віднесло човен*, *Його вбило грозою* – мають непрямий відмінок іменника, що є досить надійним показником синтаксичного і логічного члена, що підтверджується й елементарною трансформаційною спробою за умови збереження повноцінного семантичного інваріанта. Так, речення *Його вбило грозою*, *Вітром жене листя* дають звичну особову форму: 'Він був вбитий грозою', 'Вітер жене листя'. Ці дві структури можна вважати синтаксично (і логічно) конгруентними. Однак не тільки безособові дієслівні речення проявляють свою двочленну синтаксичну структуру. Аналогічна операція з іменниковими односкладовими реченнями типу *Зима*, *Спекотно*, *Холодно* дозволяють розкрити їх структуру. Так, трансформація в парадигматичному плані (по часу) 'Було холодно', 'Буде спекотно' за відповідної інтонації дає звичайні двоскладові речення, що мають екзистенційну ознаку.

Таким чином, аналіз односкладових речень в логічному, граматичному, семантичному і формальному плані дає всі підстави для підтвердження їх синтаксичної структури як особливого виду речень, що різняться від інших речень судженням і, відповідно, формами існування своїх синтаксичних членів, утворених в результаті складного історичного шляху розвитку.

Література:

1. Адмони В. Г. Введение в синтаксис современного немецкого языка. М., 1955. – С. 192.
2. Адмони В. Г. О двусоставности предложения Уч. зап. ЛГПИИЯ. – Вып. 2, 1955. – С. 164-170.
3. Илия Л. И. Синтаксис современного французского языка. – М., 1962. – С. 297-309.
4. Колшанский Г. В. Логика и структура языка. – М., 1965.
5. Савченко А. Н. Части речи и категории мышления. – Ростов-на-Дону, 1959. – С. 58.
6. Седельникова Е. А. Структура простого предложения с точки зрения синтагматических и парадигматических отношений. – Науч. докл. ВШ. Филол. науки, 1961. – № 3.
7. Шахматов А. А. Синтаксис русского языка. – Л., 1941. – С. 27.
8. Ph. Ballard. Thought and Language. – London, 1934. – P. 89.
9. O. Behaghel. Deutsche Satzlehre. 1926. – S. 38.
10. H. Paul. Deutsche Grammatik. Bd. 3., 1954. – S. 26-27.